

El Camí Vell de Tossa a Santa Coloma. Canvis de recorregut del camí del Pelegrí de Tossa

MARC MARTÍNEZ I COMAS
Investigador

Resum: Recerca sobre el traçat de la carretera vella de Tossa de Mar a Santa Coloma de Farners en el seu tram comprés entre el Coll de Terra Negra i el nucli de Mallorquines. Aquest camí s'ha mantingut viu gràcies al pas, cada 20 i 21 de gener, del tradicional pelegrinatge del poble de Tossa de Mar a l'ermita de St. Sebastià del nucli de Sta. Coloma. Amb tot, en el tram estudiat, hi ha hagut diversos canvis de recorregut, alguns de petits i que encara perduren en la memòria popular i d'altres de ja oblidats com el fet que, fins a la dessecació definitiva de l'estany de Sils a mitjans segle XIX, l'antiga carretera rodejava l'estany pel nord per la zona de Can Traver, Can Pedrosa i Can Perpinyà i creuava tot el veïnat de la Barceloneta fins arribar al nucli de Mallorquines. El límit de terme municipal entre Caldes de Malavella i Sils en el veïnat de la Granota ens recorda el traçat d'aquest camí i en les actes del procés de delimitació entre aquests dos municipis l'any 1923 encara ens el documenta.

Paraules clau: camí, pelegrí, aigua, recorregut, terme

Abstract: *Research on the route of the old road from Tossa de Mar to Santa Coloma de Farners in its section between Terra Negra's Pass and Mallorquines. His road has been kept alive thanks to the traditional pilgrimage, every 20 and 21 of January, from the town of Tossa to the St. Sebastian's Chapel in Santa Coloma. However, in the studied section, there have been several changes of route, some small that still remain in the popular memory and others already forgotten like the fact that, until the final desiccation of the Sils's lake in the mid nineteenth century, the old road surrounds the lake to the north by the area of Can Traver, Can Padrosa i Can Perpinyà and crossed the Barceloneta's neighborhood until Mallorquines. The landmark between Caldes de Malavella i Sils in Granota's neighbourhood is a reminiscent of this route and is documented in the minutes of the process of demarcation between these two towns in 1923.*

Keywords: *path, pilgrim, wather, route, landmark*

Quaderns de la Selva, 26 (2014)
73-95

“L’aigua espatlla els camins”

Aquesta dita tan popular i sovint usada en contraposició al vi i per lloar les seves propietats, ens mostra una de les principals preocupacions dels nostres avantpassats a l’hora de desplaçar-se: el mal estat dels camins per culpa de l’aigua, i més en una zona tan humida com ha estat sempre la plana selvatana.¹

Tradicionalment hi ha hagut força interès històric pels grans camins que creuaven la Selva de nord a sud però, fins ben recentment, els camins que la creuaven d’est a oest o de mar a muntanya han estat molt més oblidats i poc estudiats.² Aquests últims, i per evitar al màxim possible creuar cursos d’aigua, han procurat aprofitar les carenes dels petits turons que parteixen el Pla de la Selva i que la divideixen en dues subcomarques naturals, per una banda el pla de l’Onyar al nord-est i, per l’altra, la plana que formen l’Estany de Sils i la vall de la Riera de Santa Coloma al sud-oest.³

Un d’aquests camins ha estat el que tradicionalment unia la vila de Tossa amb Santa Coloma de Farners i que s’ha mantingut viu en la memòria gràcies a la renovació del “vot del poble”, pelegrinatge que es fa cada any els dies 20 i 21 de gener, diada de Sant Sebastià.⁴ Aquest pelegrinatge però, no sempre ha passat per allà mateix, ni en tot el seu recorregut ha seguit aquesta antiga carretera (cf. Figura 1).

A continuació començarem a descriure el traçat del camí i les diferents variants que ha anat tenint al llarg dels anys però a causa de la seva llargària, més de 30 km, hem dividit el traçat per etapes en funció de les característiques de cada tram:

- De Tossa a Terra Negra.
- De Terra Negra a Can Vives de Dalt.
- De Can Vives de Dalt a Mallorquines.
- De Mallorquines a Santa Coloma de Farners.

De Tossa a Terra Negra

Des de la vila de Tossa el camí s’enfilava per la vall de la seva riera fins a arribar al Coll de Terra Negra, aquest és el punt on deixava el terme de Tossa i encarava cap a la depressió de la Selva, ja dins la parròquia de Santa Seclina.⁵

El camí de la vila de Tossa al Coll de Terra Negra el podem apreciar en el mapa del terme que realitzà el geòmetra Josep Ribas Daniel el 1799 i que ens ensenya com la dreuera que fa el Pelegrí per Can Rull i fins a Can Garriga és

1 MALLORQUÍ, en premsa. Sigles utilitzades en aquest article: ADG (Arxiu Diocesà de Girona); ADGI (Arxiu de la Diputació de Girona); AHG (Arxiu Històric de Girona); AHMTM (Arxiu Històric Municipal de Tossa de Mar); AMCM (Arxiu Municipal de Caldes de Malavella); AMSI (Arxiu Municipal de Sils); ICC (Institut Cartogràfic de Catalunya); IGN (Instituto Geográfico Nacional).

2 TEIXIDOR-BALL-LLOSERÀ, 2009; TEIXIDOR, 2012 i 2013; MALLORQUÍ, 2013.

3 MARTÍNEZ, 2011.

4 RIBAS, 1974.

5 Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i Administracions Públiques, Direcció General d’Administració Local, Actes de delimitació Llagostera – Caldes (1923).

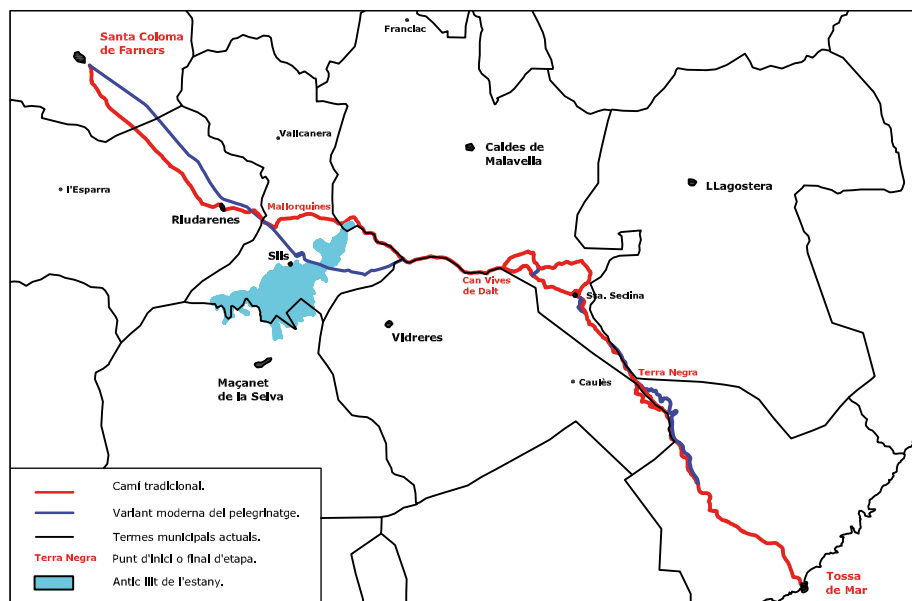

Figura 1. Mapa general de tot el recorregut de l'antic Camí de Tossa a Santa Coloma.

Figura 2. Imatge del Pare Pelegrí Sebastià Mon Bas al iniciar el pelegrinatge a Terra Negra, any 1954.

Font: Col·lecció particular Rosa Cabruja (Caldes de Malavella).

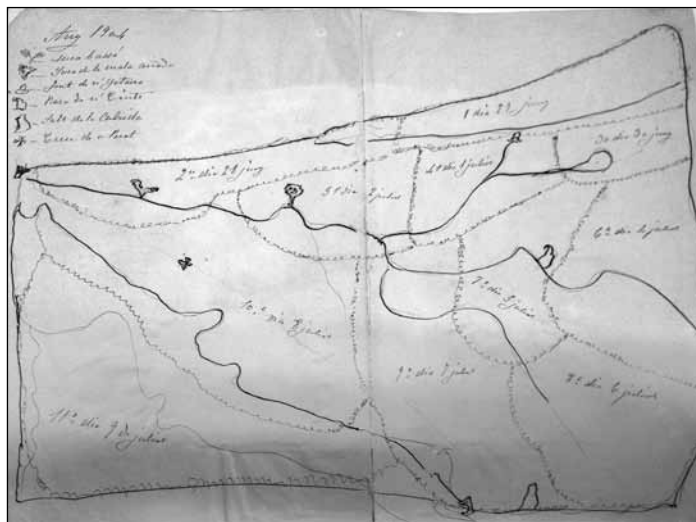

Figura 3. Plànol-croquis dels treballs de la lleva del suro d'una part de la finca de Can Noguera de Santa Seclina en els termes de Tossa i Caulès de Vidreres de 1904.

Font: AHG, Fons Noguera de Santa Seclina, núm. 54.

el traçat de l'antic camí que en aquest punt divergeix de la carretera actual que passa, fent una volta, més propera a la riera.⁶

Tot i així, el tram final abans d'arribar a Terra Negra no està tan clar (cf. Figura 2). Tot i que el plànol de Ribas ens el dibuixa per la dreta, seguint més o menys el recorregut de la carretera actual, Salvi Gascons en el seu Llibre "Tossa i el seu Pelegrí" ens diu:

"Abans de las construcció de la carretera de Llagostera el camí que seguia, com és natural, era una mica diferent; un cop passada la masia de Can Garriga podria molt ben ésser que trenqués per la riera de la seva esquerra aigües amunt, cap al Pla del Llobinar. El que és cert, és que des de l'antiga caseta de peons, avui enderrocada, davant la Serra dels Homes Morts, seguís per l'esquerra de la Riera pel Torrent de l'Infern, fins arribar a dalt la Collada."

Aquest recorregut descrit per Gascons el podem seguir còmodament ja que s'ha convertit en una pista forestal en molt bon estat de conservació però, en uns plànols o croquis dels treballs de lleva de suro d'aquesta zona de finals del segle XIX i principis del XX que es conserven en el Fons Noguera de Santa Seclina de l'Arxiu Històric de Girona (cf. Figura 3) podem veure com, tot i que ens designa aquest camí com a Carretera de Tossa ens en dibuixa un altre a l'altre vessant. És difícil d'esbrinar quin d'aquests dos itineraris era el que seguia originàriament el Pelegrí, com tampoc podem saber el traçat exacte d'aquest camí de la dreta ja

6 AHMTM, Mapa del terme municipal de Tossa realitzat pel geòmetra Josep Ribas Daniel, per indicació de l'abat de Ripoll i el marquès d'Aïtona que data del 9 de juny de 1799.

que, tant la construcció de la carretera actual i les seves modificacions com la repoblació de pins de tot l'espai després del gran incendi de 1969, han modificat molt l'espai sense deixar cap rastre de l'antiga traça del camí.

Que aquest altre camí, ara totalment desaparegut sota la carretera actual, també era utilitzat d'antic i no es tracta d'una errada del plànol de Ribas ho podem constatar en aquests mateixos plànols ja que, encara el 1904, el veiem dibuixat i hi trobem ubicada "la Creu d'en Perot" segurament col·locada en el punt on els soldats francesos assassinaren Joan Moré Perot, fill i hereu del propietari del Mas Darder (ara Coure) de Tossa que el dia 21 de juny de 1809 sortí armat a l'encontre de l'enemic⁷.

Tot el recorregut el podem apreciar perfectament, inclòs aquest últim tram d'accés a Terra Negra per la zona del Sot de l'Infern, ja en terme de Caulès de Vidreres, en els plànols del projecte de construcció de l'actual Gi-681 que daten de 1889 i que es troben en el fons de Carreteres de l'Arxiu Històric de Girona (cf. Figura 4).

En aquests plànols podem veure tot el recorregut, des de la sortida del nucli de Tossa per l'actual avinguda del Pelegrí, la dreuera per la zona de Can Rull (tot i que sembla que la pujada cap aquesta casa no la feia d'una manera tant recta) i el creuament de la riera passat Can Garriga per seguir per l'altre vessant fins arribar a Terra Negra (cf. Figura 5).

Figura 4. Fragment del plànol del Projecte de Construcció de la Carretera de Tossa a Llagostera de l'any 1889.

Font: AHG, Fons de Carreteres, núm. 81.

7 ZUCCHITELLO, 1990.

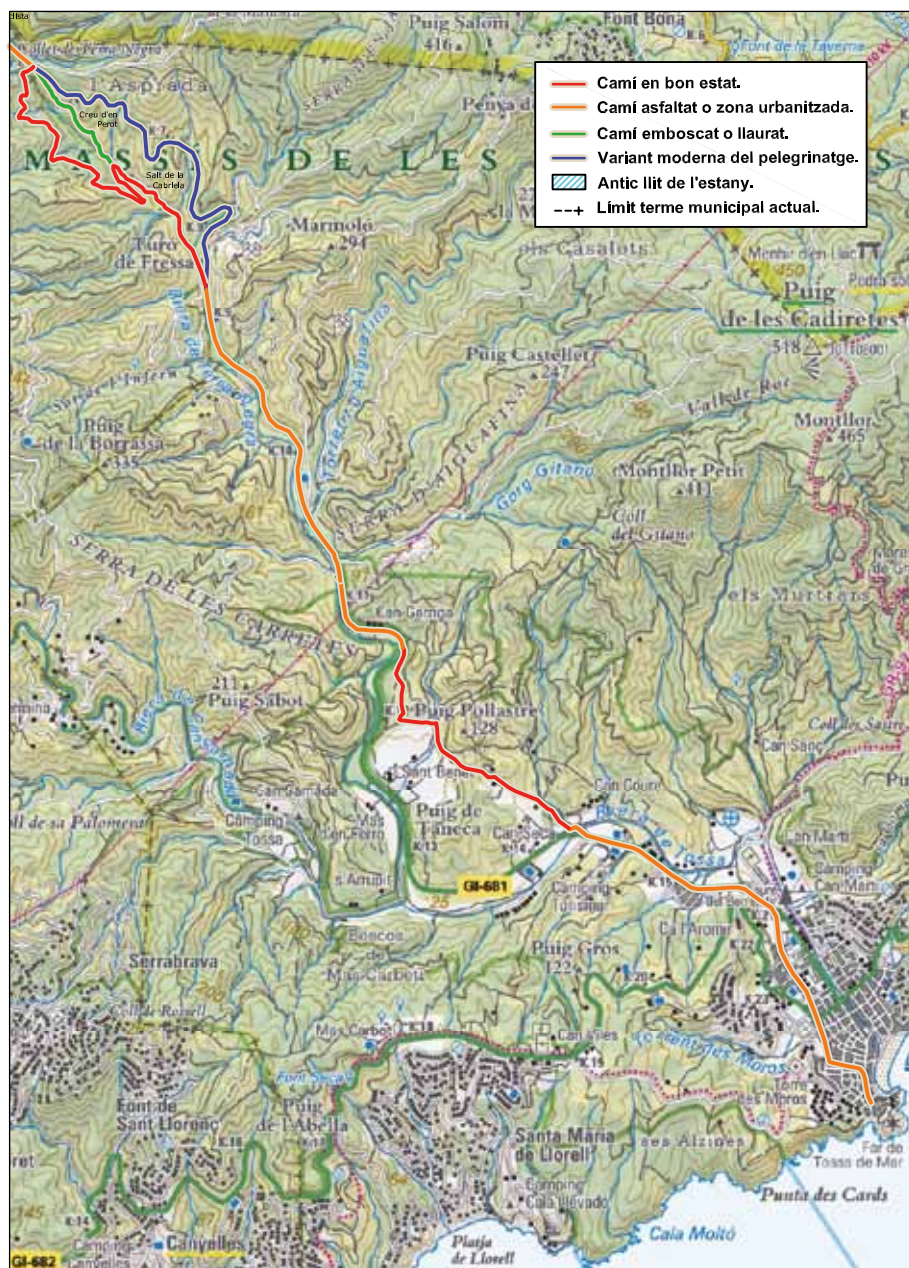

Figura 5. Mapa del tram de Tossa a Terra Negra.

De Terra Negra a Can Vives de Dalt

Els primers 500 metres i fins al lloc conegut com el Pont del Ciclista, el camí seguia el mateix traçat que la carretera actual i, tot i que en aquests moments el pelegrinatge no la deixa fins al Collet de Can Noguera, la carretera antiga, en aquest punt, baixava una mica més cap a la petita vall que forma el Rec-clar.

Podem resseguir l'antic camí amb força comoditat des d'aquest punt fins a la casa de Can Noguera tot i el pas dificultós en temps humits del clot d'en Valentí (cf. Figura 6). En aquesta casa, on el pelegrinatge s'atura a la tornada, el camí es torna a enfilar per anar a trobar el collet per on passa la carretera actual. És aquest camí antic, i no la carretera actual, uns metres més amunt, el que feia de límit entre les parròquies de Santa Seclina i Llagostera almenys des del segle XVIII.⁸

A partir del Collet de Can Noguera, el camí antic i el pelegrinatge se separen definitivament de la carretera de Llagostera i segueix, més o menys carener fins a l'església. Passats uns metres encara podem distingir l'entrada del camí que s'utilitzava per anar a Llagostera abans de la construcció de la carretera, tot i que de seguida es perd enmig de la boscúria humida.

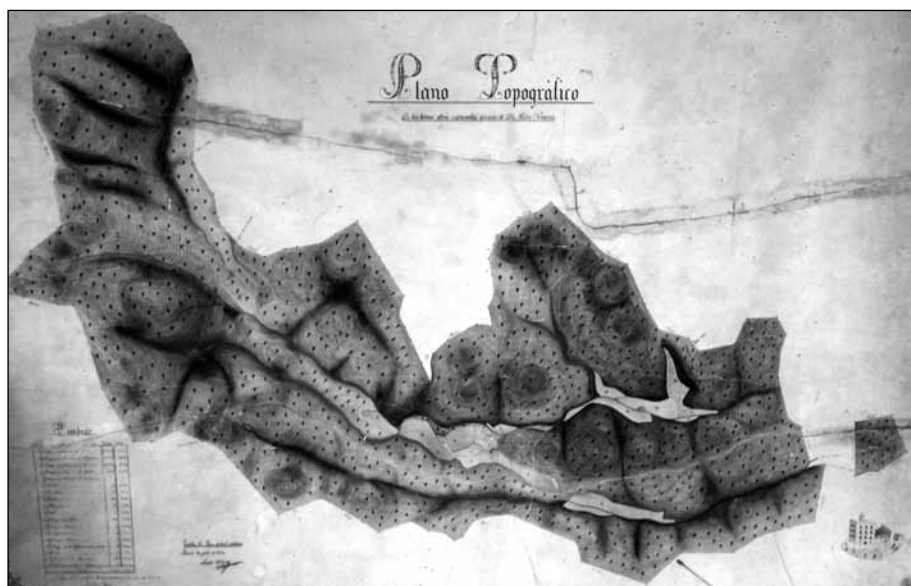

Figura 6. Mapa topogràfic de la finca de Can Noguera de Santa Seclina elaborat per l'Agrimensor Narcís Homs el 1854.

Font: AMCM.

⁸ Amb tot, aquest límit parroquial històricament no és tant clar i altres documents semblen indicar que la parròquia de Santa Seclina des del Collet de Can Noguera fins a Terra Negra abarcava tota la petita vall on neix el Rec-clar fins el Collet de la Mallorca i el terme Blanc, cf. ALBA-TORRES, 2001.

En aquest tram, el camí està força ben conservat, tot i que en el tram més proper a l'església ha canviat una mica el seu recorregut, ja que segueix unes pistes obertes als anys 70 en l'intent d'urbanització de tota la finca de Can Garriga.

El camí tradicional passava més carener i encara el podem apreciar en alguns trams fent de límit entre un bosc de Can Companyó i la finca de Can Garriga, abans anomenada Mas Morell (cf. Figura 7).

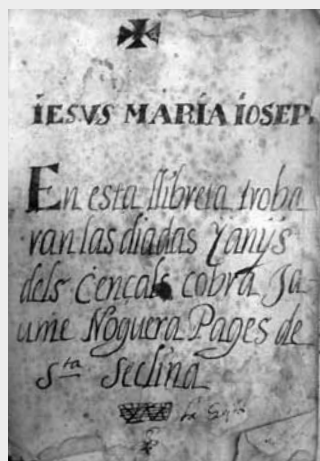

Figura 7. Termes entre les propietats de Companyó i Morell (ara Garriga) ran el vell camí carener sobre la serra de Santa Seclina.

Autor: Marc Martínez (2014).

El manteniment dels Camins Rals

El manteniment del camí, i sobretot en aquesta part tant accidentada que creua l'Ardenya, devia comportar força dificultats i potser més d'un conflicte. És així com en Jaume Noguera, en un quadern del segle XVIII on anotava els censals adquirits per la família i els seus rendiments, fa la següent anotació perquè sigui d'utilitat als seus descendents: “Al Camí Ral se conte; ço és al camí que va de Tossa a Gerona y altres camins del Comuns. y te obligacio de adobarlos los Comuns de cada terma; y no als particulars de sas terras que y afrontan los sobradits camins comuns. Al camí Vacinal (...)”⁹. És a dir, deixa ben clar que el manteniment era responsabilitat de les Universitats de cada Vila per la qual passava tot i que, més tard, amb la creació de les Diputacions Provincials, aquestes assumeixen aquesta tasca en els camins de primer ordre i fins a la construcció de les carreteres actuals. És així com en el BOP de 17/05/1854 trobem la licitació del: “Camino vecinal de 1.er orden de Tossa á Gerona (...) He dispuesto sacar en pública subasta, la esplanación de un trozo de dicho camino de unos 2240 metros de longitud que median entre el collado de tierra negra y el paso de la riera inmediato á la cantera abierta en el alcornocal de Compañó. (...)”¹⁰

Tenint en compte que el Coll de Terra Negra és l'accés natural a la Vall de Tossa des de l'interior i que aquest camí més endavant es bifurca primer amb el camí que anava a Girona i després amb el de Caldes, podem aventurar-nos a afirmar que es tracta d'un camí molt antic, documentat des de l'època medieval, però que segurament ja en època romana comunicava la vila costanera de *Turissa* amb localitats de l'interior com *Gerunda* i *Aquae Calidae*.

Un cop arribats al petit nucli que formen l'església i la rectoria de Santa Seclina, el recorregut del pelegrinatge se separa de la carretera antiga i agafa una drecera que, tot i que una mica més difícil –els pendents són molt més pronunciats i ha de creuar dues vegades el Rec-clar– passa per una zona molt més poblada i, en cas de necessitat, permetia al Pelegrí recórrer als habitants de les masies d'aquesta petita parròquia tan poc poblada.

9 AHG, Fons Noguera de Santa Seclina, núm. 39.

10 ADGI, Butlletí Oficial de la Província de Girona, núm. 59 (17/05/1854), p. 1.

Figura 8. Pas del pelegrinatge per la passera del Molí d'en Poch abans de la seva restauració i conversió en restaurant, any 1972, pelegrí Francesc Boada Soler.

Font: Col·lecció particular Rosa Cabruja (Caldes de Malavella).

Del turó de l'església el pelegrinatge baixa directament cap a Can Carbonell per un caminet amb un pendent força pronunciat. Des de darrere d'aquesta casa es dirigeix a la de Can Poch de forma força directa i creuant el Rec-clar per primera vegada. Un cop a la casa, la volteja ran dels seus murs i es torça cap al Molí de Can Poch, una casa de la mateixa propietat que en temps medievals feia de molí aprofitant les aigües del Rec-clar que passen pel costat de les seves parets. De ben segur que aquest traçat que acabem de descriure coincideix amb els camins missaders que articulaven aquesta parròquia i que unien aquestes cases amb la seva església (cf. Figura 8).

Ran el Molí de Ran Poch, el Pelegrí ha de tornar a creuar la riera del Rec-clar, avui per mitjà d'un petit pont, i ha d'enfilar-se pel camí de Can Vendrell que, dalt la carena, s'uneix amb el tram de la Carretera Vella de Tossa que hem deixat a Santa Seclina i que descriurem a continuació.

El Camí dels Aiguamoixos

Tradicionalment el Pelegrí de Tossa en el seu tram entre Santa Seclina i Can Vives de Dalt no passava mai per la Carretera Vella de Tossa a Santa Coloma. Un cop creuada la carretera de Vidreres (C-35), seguia el camí que puja cap a Can Vendrell però abans d'arribar al "Camp Tancat d'en Poch", just on el camí gira sobtadament a la dreta, el Pelegrí seguia per un caminet ara totalment embosc, a l'esquerra del revolt. En aquest punt, ja fa anys que va desaparèixer una fita gravada de les mateixes característiques que la que trobem encara a Terra Negra o a la cruïlla de la Goba.

A partir d'aquí, ens endinsem dins una sureda ben constituïda i només hi ha un petit camp una mica més avall però, antigament, la zona de conreu era molt més extensa i fins aquí arribaven les feixes de Can Figueres de Font Ratera, una casa origen de la família Vendrell ara totalment desapareguda situada en un extrem del petit camp que encara es conserva. En el marge nord d'aquest camp, encara podem trobar una petita bassa on devia néixer l'aigua, situada just sota un talús de les antigues feixes i que baixant de dalt es converteix en un parany. S'explica que aquest és l'origen del nom d'aquest paratge.

El camí pujava progressivament fins a un petit collet on ens trobem amb una pista de desembosc que ve del "Camp Tancat" seguim la pista direcció al nord per anar baixant progressivament cap a la zona dels "Aiguamoixos". Actualment hem de baixar seguint la pista de desembosc però el camí tradicional seguia paral·lel a aquesta i per la vora d'un petit camp ara totalment embosc. Es tracta d'un espai molt embardissat i humit, d'aquí ve el seu nom, i on anem

trobant arbres de grans dimensions, ja siguin suros, alzines, pollancre o fins i tot algun cirerer. Un cop a baix als "Aiguamoixos" podem veure, enmig de la boscúria, els camps i la casa de Can Vendrell que ens queden just a sobre. En creuar el sot, la pista es desvia a la dreta per fer un revolt i evitar el terreny tan humit, però el caminet del Pelegrí seguia tot recte fins a tornar a trobar la pista a l'altre costat, on ja no la deixa fins a Can Vives. En aquesta zona també existien camps de conreu ara ocupats per plantacions de pins i era coneguda com "les Pomeredes". Com podem veure, tot i tractar-se ara d'una zona ben solitària i emboscada, en temps passats havia estat molt més habitada i treballada i aquesta drecera estalviava al pelegrinatge quasi 1 km de volta.

Tot aquest recorregut l'hem pogut fer gràcies a les explicacions de l'Esteve Vendrell, de la casa pròxima de Can Vendrell que també recorda que aquest camí s'utilitzà fins cap al 1980. El primer Ajuntament democràtic va fer estassar el camí perquè el Pelegrí hi pogués passar amb comoditat i aquell any encara hi passà, però es va anar veient que l'augment de pelegrins, en passar per aquest tram estret, feia allargar massa la comitiva.

Com hem dit, la carretera vella des de Santa Seclina a Can Vives no feia tots aquests desnivells ni creuava tants torrents, ans al contrari, procurava seguir sempre per la carena.

Abans d'entrar al petit nucli de Santa Seclina, no girava cap a Can Carbonell sinó que baixava recte cap al nord per la carena que feia de límit d'aquesta propietat fins a arribar a un petit collet on actualment creua la carretera C-35 que, en aquest punt, coincideix amb l'Antic Camí Ral de Barcelona a Palamós.¹¹ En el tram més proper a l'església aquest camí ha desaparegut engolit pel bosc però encara el podem apreciar dins una zona que havia estat destinada a parcel·les i paral·lel al carrer actual que, amb una pendent molt més pronunciat, s'hi uneix quan arriben a la zona més plana (cf. Figura 9).

Un cop creuat el camí ral seguia uns metres més cap al nord per desviar-se, sempre carener, cap a l'esquerra. Si el viatger volia anar a Girona havia de continuar recte, cap al nord, i seguir l'antic camí que passava per Sant Andreu Salou i Fornells on entroncava amb el vell Camí de Caldes.¹² En aquest lloc ara entra a la zona urbanitzada de Can Carbonell i el seu traçat s'ha perdut enmig de les cases però torna a reaparèixer un cop creuada la urbanització i en el punt on conflueixen aquesta propietat amb les de Can Matetes i Can Punxó. D'aquí segueix 700 metres fins prop de Can Vendrell on s'uneix el recorregut actual del

11 AHG, Cort Reial, vol. 77, núm. 951 Capbreu de Caldes de Malavella a favor del Marquès d'Aitona, capbreu de Josep Companyó de Santa Seclina (1736). En aquesta mateixa capbreu trobem el camí anomenat de diverses maneres: "camí missader de can Noguera a Santa Seclina" en la zona de la serra o "camí de Girona a Tossa" en el tram més planer.

12 MALLORQUÍ, 2013.

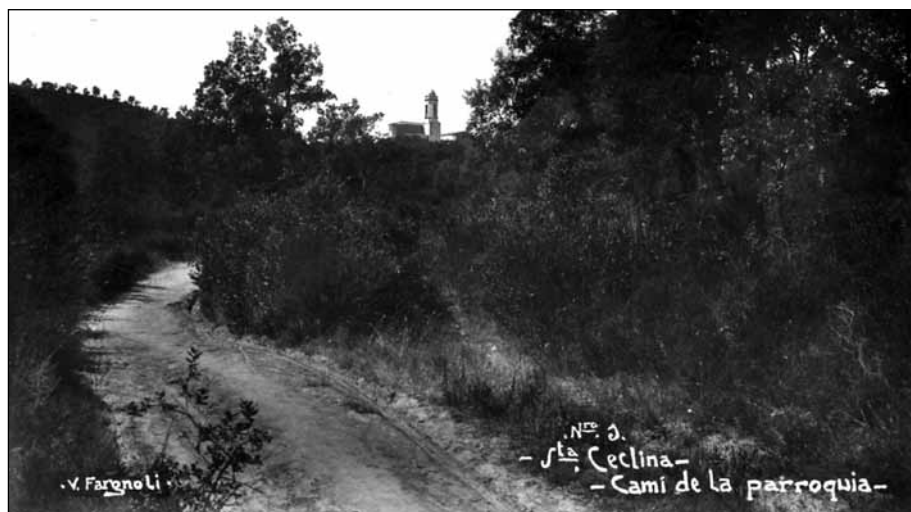

Figura 9. Fotografia de la Carretera Vella de Tossa entre Santa Seclina i la carretera de Palamós a principis de segle XX.

Autor: Valentí Farnoli. Font: Col·lecció particular Antoni Vilà (Caldes de Malavella).

Pelegrí que puja del Molí de Can Poch. Aquest últim tram, convertit recentment en una pista ampla on el costat encara podem veure un petit tram de camí fondo, resseguia el límit tradicional entre les parròquies de Sant Esteve de Caldes i Santa Seclina (cf. Figura 10).

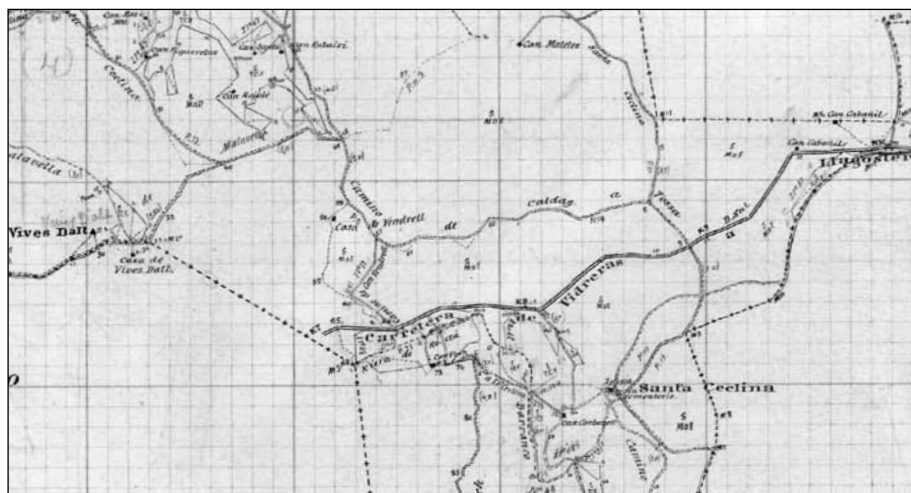

Figura 10. Fragment de la Minuta Municipal de Caldes de Malavella de 1927 en el tram entre Santa Seclina i Can Vives de Dalt.

Font: IGN, Centro de Información Geográfica.

Quan s'arriba al “Camp Tancat d'en Vendrell”, tornem a trobar un desviament important i és que, si seguíssim tot recte estariem agafant la Carretera Vella de Caldes a Tossa, que segons els amirallaments dels anys 40 i 50, es tracta d'un camí molt més llarg i important el Camí de Vic a Tossa.¹³ Però per anar a Santa Coloma el camí girava, i encara gira, cap a l'esquerra, per dirigir-se tot recte fins a Can Vives de Dalt.

De Can Vives de Dalt a Mallorquines

A Can Vives de Dalt trobem un terme col·locat fa pocs anys per l'Ajuntament de Caldes amb els símbols del Pelegrí gravats¹⁴ i al seu costat una fita escapçada que ens recorda que a partir d'aquí el camí ens farà de límit entre els municipis de Caldes de Malavella i Vidreres (cf. Figura 11). En aquest punt seguim sempre careners pel límit de la conca hidrogràfica del Rec-clar que no hem deixat des del Collet de Can Noguera, primer amb rieres de la conca de l'Onyar com la Benaula i la Llandric i després, a partir del “Camp Tancat d'en Vendrell”, amb les rieres de Caldes que van a parar a l'estany de Sils, anomenades Santa Maria i Malavella (cf. Figura 12).

Seguint cap a Vidreres el primer encreuament important que trobem és el del camí de la Goba que, tot i que en la part de Caldes es troba molt emboscada, es tracta del camí que unia aquesta vila amb el castell de Sant Iscle. En aquest punt trobem una altra fita gravada amb els símbols del Pelegrí, molt més antiga que l'anterior i igual a la que existia a l'entrada del Camí dels Aiguamoixos.

Figura 11. El terme del Pelegrí col·locat fa pocs anys per l'Ajuntament de Caldes de Malavella i, a darrere, el terme escapçat de límit municipal a Can Vives Dalt (dreta). El terme antic del Pelegrí a l'encreuament del camí de la Goba (esquerra).

Autor: Marc Martínez (2014).

13 AMCM, Amirallamento de Riqueza Rústica y Pecuaria (1942-1955). En Ricard Teixidor ens ha facilitat informació del seu estudi, encara inèdit sobre el camí antic d'Anglès a Caldes de Malavella.

14 Al mateix temps se'n col·locà una altra al Molí de Can Poch, just passada la passera que creua el Rec-clar.

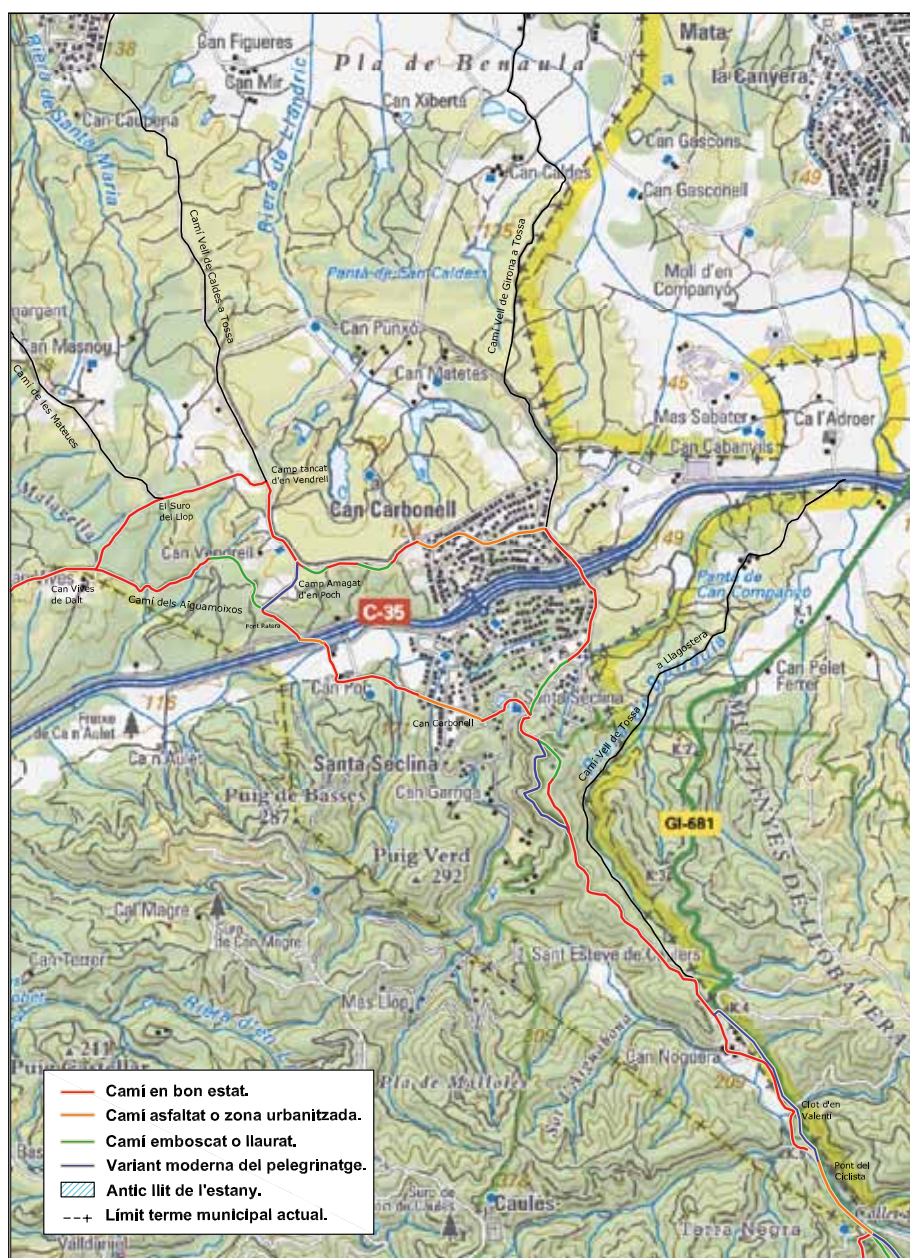

Figura 12. Mapa del tram de Terra Negra a Can Vives de Dalt.

Uns 1.600 metres més a l'est, i un cop passats per la zona coneguda com "els Terrassos Blancs", trobem una altra cruïlla de camins important, es tracta dels "Quatre Camins", el lloc on es creua amb el vell Camí de Caldes, però continuem encara uns 650 metres més fins a arribar a la Casa Nova d'en Traver, punt de confluència entre els termes municipals de Vidreres, Sils i Caldes de Malavella.

A partir de la Casa Nova d'en Traver el pelegrinatge actual deixa el terme de Caldes i baixa per un camí que fa de límit entre els termes de Sils i Vidreres fins a trobar la carretera de Santa Coloma, actual C-63, que ja no deixarà fins passat l'Hostal de Mallorquines tot creuant la N-II, l'antic Estany i el nucli urbà de Sils.

Segurament als inicis ni tant sols es molestava a desviar-se pel pont que creua la via al seu pas per Sils i, a l'alçada de l'estació, creuava les vies per a dirigir-se directament a Cal Gravat i passar per l'actual carrer Major, coneixem l'existència d'una postal de finals del s. XIX o principis del XX on es veu el pas del pelegrinatge per l'estació de Sils. Encara als anys 50, per passar pel carrer Major, un cop travessat el pont, es desviava per un caminet paral·lel a les vies, segurament resta de l'antic Camí de Caldes a Sils i part de l'actual carrer Sant Jordi (cf. Figura 13).

Figura 13. Pas del Pelegrí ran les vies de Sils l'any 1951.

Font: AHG, fons Ramon Noguera Sabater.

Però és aquest el recorregut històric del camí? De la Carretera Vella de Tossa a Santa Coloma, segur que no, del pelegrinatge no ho podem assegurar però, abans de la dessecació definitiva de l'estany, que no fou fins a mitjan s. XIX, es fa difícil pensar que s'aventurava a creuar-lo. Se sap que les cases del Veïnat de la Granota per anar al nucli de Sils ho feien amb barca i que existia un embarcador prop de Can Matamala.¹⁵ Però el recorregut de la Carretera Vella de Tossa, tot i que s'ha perdut en la memòria, el podem esbrinar a partir de les actes de delimitació entre els municipis de Sils i Caldes de Malavella i el plànol de la província elaborat per Francisco Coello el 1851 (cf. Figura 14).¹⁶

Tornem-nos a situar a la Casa Nova d'en Traver i en comptes de seguir pel límit entre Sils i Vidreres seguim careners entre Caldes i Sils. En aquest punt hem de creuar una nova urbanització, el King Park, pel seu carrer més enlairat, segurament l'antic camí passava per la zona on hi ha les últimes cases resseguint la carena.

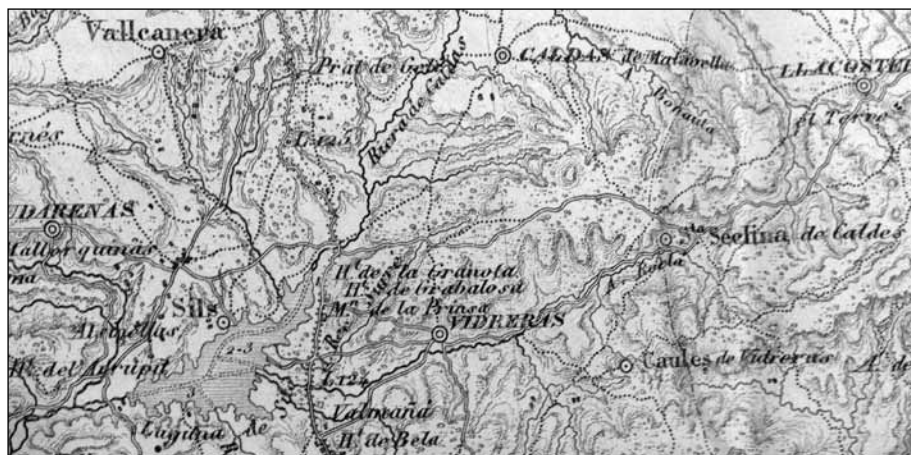

Figura 14. Fragment del plànol de Francisco Coello de 1851 on apareix marcat com a camí principal tot el tram des de Santa Seclina fins a Mallorquines.

Font: ICC, "Gerona" de Francisco Coello i Pascual Madoz, dins *Atlas de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid: Imprenta del Atlas de España, 1851.

Un cop hem sortit de la urbanització, trobem el camí en perfecte estat de conservació que, sempre carener, ens porta fins a arribar a Can Traver continuant fent de límit entre Caldes i Sils. Abans d'arribar a aquesta casa, deixa la carena per baixar més suaument fins a arribar a la Riera Santa Maria just al lloc on la creuava el Camí Ral de Barcelona a França per Marina per mitjà d'un gual.¹⁷

¹⁵ MATAS, 1986; ANORO-COSTA-FIGUERAS-LLINÀS, 1993.

¹⁶ Atlas, 1851.

¹⁷ BORRELL-FIGUERAS-LLINÀS-MALLORQUÍ-MERINO, 2005.

No és fins aquí que la nostra carretera deixa de fer de límit entre els dos municipis per entrar, altre cop i per poc temps, al terme de Caldes. Cal tenir en compte que des de Can Vives de Dalt fins aquest punt, més de 5 km, no ha deixat mai de fer de límit entre Caldes i Vidreres o Sils, és a dir, entre l'antic Vescomtat de Cabrera i la Baronia de Llagostera i Vila de Caldes de Malavella. Ens trobem també, en el límit est de l'Estany, en el punt més occidental on podem passar sense haver-lo de creuar.

Un cop creuada la Riera Santa Maria pel gual del Camí Ral seguia per aquest camí no més de 300 metres ja que, de seguida, el deixava per tornar-se a dirigir cap a l'oest, a l'alçada de Can Pedrosa, casa que almenys al segle XVIII havia fet d'hostal. Amb tot, actualment el camí s'ha perdut fins després de passar la via del FFCC. Aquesta casa es trobava en una cruïlla de camins ja que, en aquest punt hi coincideix també el camí vell de Caldes a Sils amb el que compartirem traçat fins just passat Can Perpinyà.¹⁸

Entre Can Pedrosa i Can Perpinyà el camí creua amb el successor del vell Camí Ral, la N-II, sempre molt propers al límit nord d'on devien arribar les aigües de l'antic estany. Just en el punt on acaben els camps per endinsar-nos al bosc, deixem definitivament el terme de Caldes de Malavella i el camí es tornava a dividir entre el que porta a Sils per Can Pla resseguint el límit nord de l'Estany i el que es dirigia a Mallorquines (cf. Figura 15).

En aquests moments l'únic camí en bon estat és el vell Camí de Sils, que va cap a Can Pla tot i que si ens fixem a la nostra dreta podrem veure la galeria que formen les brancades dels roures per deixar pas al Camí de Santa Coloma, ben embardissat i perdut. El camí, segueix enmig de la boscúria, passant per darrere Can Mònica fins prop de Ca l'Argila del veïnat de la Barceloneta on el trobem en molt bon estat en un tram de més de 950 metres on només ha variat una mica en el punt on creua l'autopista i la Riera de Vallcanera (cf. Figura 16).

Després de creuar aquesta riera segueix en molt bon estat fins a arribar a un bosc, a partir d'aquí el camí, almenys des de principis de S. XX, passa pel límit d'aquest bosc però no queda clar si l'antiga carretera passava per aquest mateix camí o per dins el bosc. Encara en la fotografia aèria del vol americà de 1956 podem veure un camí que creua el bosc que fa uns anys fou arrencat i convertit en una plantació de pins per això es fa difícil resseguir el seu traçat, tot i que si ens endinsem podrem veure el que sembla un rec ample i que va pujant fins darrere les cases de la zona urbanitzada de Can Cabirol. Es tracta de la caixa de l'antic camí o només una dreuera?

Un cop a la zona urbanitzada el traçat s'ha perdut per complet tot i que podria coincidir amb els carrers Montserrat Caballé i Pirineus. El camí conduïa fins dar-

18 Coneixem dos testaments, un de 1727 i l'altre de 1729, de Narcís Padrosa, hostaler del veïnat de la Granota del terme de Caldes de Malavella, cf. ADG, Parròquia de Caldes de Malavella, Llibre de Testaments. No ens ha d'estranyar que el nom de la Granota només s'hagi conservat per la part de Sils. Sense conservar-ne el nom, l'any 1951 en els torns de vetlla de la visita de la Mare de Déu de Fàtima, encara es feia distinció entre el habitants del veïnat de Baix i els dels "caseríos lindantes con Sils".

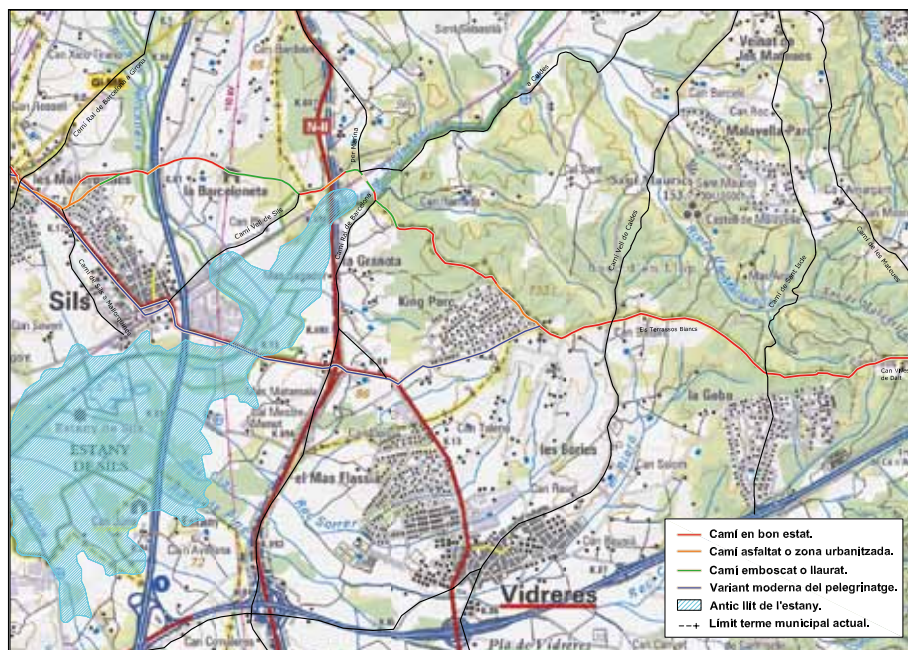

Figura 17. Mapa del tram de Can Vives de Dalt a Mallorquines.

rere Can Pastells (actual restaurant l'Era de Sils) on es trobava amb el camí que enllaçava amb el nucli de Sils. Tot i que ho pugui semblar, aquest camí no acaba de coincidir amb l'actual C-63 i encara en podem trobar algunes traces fins a arribar al nucli de Mallorquines on es creuava amb el Camí Ral de Barcelona a Girona per l'interior que en aquest punt ha estat substituït per la GI-555 ¹⁹ (cf. Figura 17).

De Mallorquines a Santa Coloma

Des de Mallorquines fins a Santa Coloma el traçat s'ha mantingut quasi en la seva totalitat (cf. Figura 18), tot i que durant molts anys el Pelegrí a seguit la C-63 fins a Santa Coloma, fa un temps s'ha recuperat el pas per dins el nucli antic de Riudarenes i es segueix el camí proper a la Riera de Santa Coloma que ha conservat el nom de Carretera Vella de Riudarenes a Santa Coloma. Que és aquest camí l'antiga carretera de Santa Coloma i no l'actual, començada a construir a partir del 1860, ho podem veure en un mapa manuscrit d'una porció de terreny entre Riudarenes i Santa Coloma de Farners conservat a la Cartoteca de Catalunya que data del 1790 i que podem consultar a través de la Cartoteca Digital de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (cf. Figura 19).

¹⁹ AMSI, Amirallamiento de Riqueza Rústica i Pecuaria (1953).

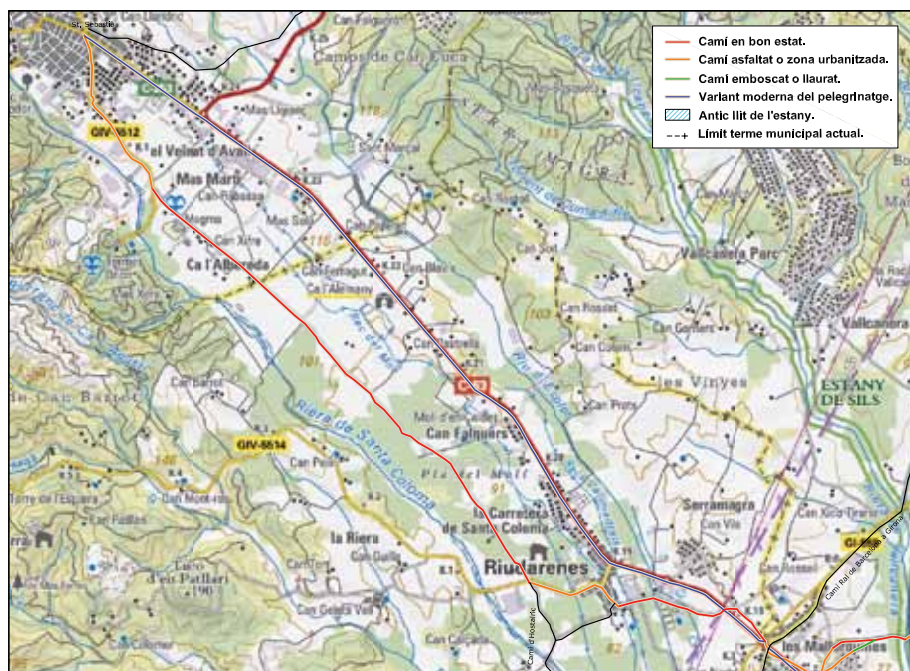

Figura 18. Mapa del tram de Mallorquines a Santa Coloma.

Figura 19. Fragment d'un mapa manuscrit d'una porció de terreny entre Riudarenes i Santa Coloma.

Font: ICC.

Conclusions

La present recerca vol aproximar-se al recorregut d'un dels principals camins tradicionals que comunicava la plana selvatana de mar a muntanya creuant perpendicularment el tradicional corredor de nord a sud que ha estat la Depressió Prelitoral Catalana format aquí, principalment, pel Camí Ral de Barcelona a França. Aquest camí s'ha mantingut viu en la memòria popular gràcies al pas del pelegrinatge de Tossa a Santa Coloma tot i que no hi coincideix en tot el seu recorregut. A partir d'aquesta anàlisi podem extreure les següents conclusions:

1. Que el traçat dels camins que creuaven la plana de la Selva estava molt condicionat per la presència de l'Estany de Sils i els cursos d'aigua que havien de creuar. La Carretera Vella de Tossa transcorre per la divisòria d'aigües des del Collet de Can Noguera fins a Can Travé, més de 13 km. A més, fins ben bé mitjan segle XIX, amb la dessecació definitiva de l'estany, tots els camins una mica importants havien de vorejar-lo, en canvi, a partir d'aquesta data es va convertir en un nus important de comunicacions: nova carretera de Santa Coloma (C-63), però també el ferrocarril i més tard l'autopista.
2. Que hi ha moltes històries i llegendes sobre la raó del traçat del camí del Pelegrí però, tot i que poden tenir un fonament històric, la raó principal s'ha de buscar en la comoditat del pas per les carenes evitant creuar cursos d'aigua. Tant pel que fa al nucli de Vidreres com per algunes masies com Can Poch s'explica que no hi passa o no s'hi atura perquè certa vegada van ser apedregats, però ja hem vist com el fet de no entrar a Vidreres respon a la necessitat de rodejar l'Estany. En l'altre cas, les masies de Santa Seclina, és al contrari, prefereix passar per les cases on pot acudir en cas de necessitat en comptes de voltar per una zona molt més plana però despoblada. Amb tot, no s'atura en aquestes cases ja que tradicionalment, tant les famílies propietàries com els masovers, es congregaven a la parròquia per l'acte de rebuda.²⁰
3. Que els límits entre municipis i parròquies i la documentació que han generat els processos d'atermenament, tant de principis de s. XX com anteriors, ens poden aportar molta informació per identificar i localitzar camins oblidats però també per altres aspectes relacionats amb la geografia històrica.
4. Que, a partir de la construcció de la nova xarxa de carreteres a finals del segle XIX o principis del XX, en els punts on quedaven més properes o s'escurçava camí, el pelegrinatge va deixar els antics camins i s'hi va desplaçar. El cas més significatiu és la C-63 que seguia des de l'entrada al terme de Sils fins a Santa Coloma tot i que, més recentment, a partir de Mallorquines s'ha procurat tornar al recorregut original. Els projectes

20 Hi ha constància almenys de dos incidents en el recorregut del camí descrit: el primer el 1870 quan van ser apedregats per uns bosquetans a la zona dels Terrassos i l'altre, el 1909, l'any de la Setmana Tràgica, entre aquest punt i Sils; cf. GASCONS, 1982: p. 84.

de construcció d'aquestes carreteres i, sobretot, els plànols dels expedients d'expropiació, ens poden aportar molta informació sobre el traçat d'aquests antics camins ens els punts on coincideixen amb les noves carreteres o hi passen molt a prop.

Agraïments

Josep Maria Cases i Busquets, Josep Formiga i Bosch, Elvis Mallorquí i Garcia, Núria Massa i Rosa, David Moré i Aguirre, Esteve Vendrell i Ciurana, Antoni Vilà i Ribot i Mario Zucchitello.

Bibliografia

- ALBÀ, M.; TORRES, LL. (2001): *El Termenal de Llagostera*, Llagostera: Ajuntament.
- ANORO, F.; COSTA, LL.; FIGUERAS, N.; LLINÀS, J. (1993): *Vejnats camins i cases de pagès: Aproximació Històrica als termes de Sils i Vallcanera*, Sils: Ajuntament de Sils.
- Atlas (1851): «Girona», dins COELLO, F.; MADDOZ, P. (1851): *Atlas de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Imprenta del Atlas de España.
- BORRELL, M.; FIGUERAS, N.; LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, E.; MERINO, J. (2005): *Deu llegües de pols i roderes. El camí ral de Girona al Tordera*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans.
- GASCONS, S. (1982): *Tossa i el seu Pelegrí*, Barcelona: Editorial Selecta.
- MALLORQUÍ, E. (2013): "De Via Augusta a "xarrabasco": el camí vell de Girona a Caldes de Malavella", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], vol. 25, p. 141-171.
- MALLORQUÍ, E. (en premsa): "Aigua en els camins de la Selva: Impressions a partir de la toponímia selvatana", dins *Jornades de la Secció Filològica a Santa Coloma de Farners (15 i 16 d'octubre de 2013)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MARTÍNEZ, M. (2011): "Anàlisi del paisatge del Pla de la Selva", inèdit, tesina del Doctorat de Geografia en Ordenació del Territori i Gestió del Medi Ambient, Girona: Universitat de Girona.
- MATAS, J. (1986): *Els estanys eixuts*, Girona: Diputació de Girona – Caixa de Girona.
- RIBAS, J. (1974): *El voto de Tossa*, Girona: Dalmau Carles.
- TEIXIDOR, R.; BALL-LLOSERÀ, LL. (2009): "El camí antic de Vilobí", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], vol. 21, p. 373-389.
- TEIXIDOR, R. (2012): "El camí ral de Vic (I). Tram de Girona fins a l'Onyar", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], vol. 24, p. 97-120.
- TEIXIDOR, R. (2013): "El camí ral de Vic (II). Tram de l'Onyar a Sant Hilari Sacalm", *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], vol. 25, p. 125-140.
- ZUCCHITELLO, M. (1990): "Joan Moré, un heroi tossenc oblidat", *Turissa*, 2ª època [Tossa de Mar], any 1, núm. 3, octubre de 1990, p. 11.